

**Pr. prof. dr. Nicolae D. Necula,
Facultatea de Teologie „Patriarhul Justinian“,
Universitatea din București**

CONȘTIINȚA DE ENORIAȘ ȘI IMPORTANȚA EI ÎN PASTORAȚIE

***Abstract:** During “The Year of souls shepherds” it is very important the double bond between the priest and the faithful whom he shepherds. On the one hand, the pastoral studies speak about the priest’s care for his parishioners and offer a range of pastoral methods and means. On the other hand it is necessary that, from the Christians to come to church and to the holy ministers, the feeling and the certainty of belonging to the parish community and of the spiritual bond with the priest. This is the “parishioner conscience”. It is cultivated by the participation in the liturgical life of the Christian, in the parish church and by the effective involvement in various educational, cultural and social-philanthropic activities, which holds in each Orthodox parish. A living conscience parishioner gives effectiveness to the pastoral in the parish.*

***Keywords:** priest, parishioner, parish, pastoral, spiritual connection.*

Introducere

În ședința sa de lucru din 20 octombrie 2013, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a aprobat ca anul 2015, în care ne aflăm, să fie declarat *Anul omagial al misiunii parohiei și mănăstirii azi, și, de asemenea, Anul comemorativ al Sfântului Ioan Gură de Aur și al marilor păstori de suflete din eparhii*, conform Hotărârii Sfântului Sinod din 29 septembrie 2011¹. Simpozionul internațional cu titlul 2015 – *Anul*

1. *Vezi Hotărârea Sf. Sinod privind declararea anul 2015 ca „Anul omagial al misiunii parohiei și mănăstirii azi în Patriarhia Română”, adresată ierarhilor și eparhiilor Bisericii Ortodoxe Române din țară și din străinătate, în ziarul „Lumina de Duminică, săptămânal de spiritualitate și atitudine creștină”, nr. 1 (474), anul XI, din duminică, 11 ianuarie 2015, p. 6-7, și Hotărârea Sf. Sinod privind declararea anului 2015 ca*

*omagial al misiunii parohiei și mănăstirii azi și Anul comemorativ al Sfântului Ioan Gură de Aur și al marilor păstori de suflete din eparhii, organizat de Departamentul Teologic al Facultății de Istorie, Filosofie și Teologie din cadrul Universității „Dunărea de Jos”, în colaborare cu Arhiepiscopia Dunării de Jos, este orientat spre amândouă temele. În cadrul acestui simpozion, mi-am propus să dezvolt tema *Conștiința de enoriaș și importanța ei în pastorație*. Subiectul acesta se tratează în strânsă legătură cu problema componentei parohiei sau a membrilor ei și are importanță deosebită, pentru că, de multe ori, succesul pastoral depinde și de membrii sau alcătuitoarii parohiei, de implicarea sau absența lor din lucrarea pastorală.*

1. Componenta sau constituția parohiei

După definiția cea mai cunoscută și cea mai corectă, bazată pe sfințele canoane și pe legiurile Bisericii noastre, „*Parohia este comunitatea bisericească a credincioșilor, clerici și mireni, de religie creștin-ortodoxă, așezați pe un teritoriu, sub conducerea unui preot paroh*”². Preotul, în calitate de trimis al episcopului, deci de mandatar al său, exercită cele trei laturi ale puterii bisericești: învățătoarească, sfințitoare și conducătoare și se îngrijește de mântuirea credincioșilor încredințați spre păstorie. El este trimis pe bază de carte canonică (singhelia) și este dator față de episcopul său cu ascultare canonică. Temeiul bunelor relații dintre ierarh și preot este antimisul. În cazul în care preotul dovedește neascultare sau comite abateri sau delikte, care-l opresc de la slujirea celor sfinte, primul lucru pe care ierarhul locului îl face este să-i ridice sfântul antimis³. Ascultarea canonică se traduce în faptă prin pomenirea ierarhului la momentele îndătinat din timpul sfintelor slujbe și

„Anul comemorativ al Sf. Ioan Gură de Aur și al marilor păstori de suflete din eparhii, în Patriarhia Română”, adresată ierarhilor și eparhiilor ortodoxe române din țară și din străinătate, în loc. cit., p. 2.

2. *Legiurile Bisericii Ortodoxe Române*, E.I.B.M.B.O.R., București, 2003, p. 20.

3. Pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, *Ce importanță are antimisul în viața cultică și administrativă a Bisericii Ortodoxe*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică”, ed. a II-a, vol. II, Ed. Trinitas, București. 2014, p. 173-174.

prin executarea ordinelor și dispozițiilor emise de autoritatea superioară⁴. Preotul are îndatorirea de a locui în parohie⁵.

Dar preotul singur nu alcătuiește parohia⁶. Dacă el conduce parohia și este capul ei, membrii sau mădularele trupului numit parohie sunt credincioșii, sau enoriașii ori parohienii. Ei alcătuiesc partea cea mai numeroasă a parohiei. Credincioșii primesc această calitate, ca membri sau mădulare ale Bisericii, prin administrarea Tainelor de inițiere: Botez, Mirungere, Euharistie. Credincioșii care alcătuiesc parohia sunt persoane de ambele sexe, tineri și vârstnici, de profesii diferite, de nivel cultural și social diferit, dar toți sunt uniți și pătrunși de aceeași credință și de aceeași putere a Duhului Sfânt, prin lucrarea preotului. Ei sunt fiii duhovnicești ai aceluiași părinte, care răspunde înaintea lui Dumnezeu pentru mântuirea lor. Darurile și rosturile lor în comunitatea creștină sunt diversificate, așa cum spune Sfântul Apostol Pavel (I Cor. 12, 28-33), dar ei trăiesc în unitatea de credință și de duh. De aceea, și ei sunt responsabili, împreună cu preotul, de toată lucrarea mântuitoare desfășurată de Biserică. Concepția că numai ierarhia este răspunzătoare de lucrarea și rostul Bisericii în lume este necorespunzătoare învățăturii Sfintei Scripturi și practicii dintotdeauna a vieții creștine. Având în vedere faptul real că credincioșii sunt mădulare ale trupului lui Hristos, exercitând fiecare rolul și rostul lui, ca întregul organism viu, s-au fixat îndatoriri care revin credincioșilor ca membri ai Bisericii sau obștii creștine. *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* precizează, în articolul 42, aceste îndatoriri: a susține, a întări și a răspândi credința Bisericii Ortodoxe; a lucra ca toți credincioșii să viețuiască potrivit acestei credințe; a cerceta Sfânta Biserică; a par-

4. Idem, *Ce este ascultarea canonică și ce rol joacă în păstrare disciplinei în Biserică*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică”, vol. I, ed. a II-a, Ed. Trinitas, București, 2014, p. 667-681.

5. Idem, *De ce este navetismul preoților incompatibil cu pastorația*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică”, vol. II, ed. a II-a, Ed. Trinitas, București, 2014, p. 622-629.

6. Idem, *Parohia – spațiu de activitate pastoral-misionară a preotului*, în „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă Patriarhul Justinian a Universității din București”, București, 2001, p. 499-516.

ticipa la sfintele slujbe; a se împărtăși cu Sfintele Taine; a îndeplini faptele milei creștine; a întreține și a ajuta biserica și pe slujitorii ei⁷. Îndatoririle statutare, care caracterizează pe adevărații membri ai parohiei, ar fi ca aceștia să fie persoane active în cadrul organismului bisericesc, mădulare vii, care să contribuie la buna desfășurare a vieții religioase în obștea sau comunitatea din care fac parte. De aceea, ei trebuie să fie antrenați, atrași, formați și conștientizați de această răspundere de către preot, care trebuie să-i dea fiecăruia rolul și rostul său, făcându-l tot mai util lucrării Bisericii. În mod deosebit, preotul trebuie să trezească, să evidențieze, să cultive și să dezvolte conștiința de enoriaș.

2. Ce este conștiința de enoriaș?⁸

După cum pe plan social-politic se dezvoltă și se cultivă conștiința cetățenească, prin care ne exprimăm și simțim iubire față de vatra părintească, față de pământul natal, față de țară, de limbă și tradiții, tot așa fiecare credincios trebuie să aibă conștiința vie și puternică despre drepturile și îndatoririle lui în calitate de membru al unei parohii și deci al Bisericii, parohia fiind prima unitate și formă care-l ajută să se integreze în eparhia condusă de un ierarh și apoi în Biserica Universală sau ecumenică. Conștiința de enoriaș este, de fapt, conștiința apartenenței la Biserica lui Hristos. Această conștiință trebuie să ne amintească permanent că facem parte din Biserică, împărtășindu-ne de darurile care se revarsă prin sfintele slujbe, că suntem mădulare vii ale unei obști creștine sau parohii. Ea trebuie să fie vie, puternică și trează pentru fiecare credincios, căci numai așa el simte că face parte dintr-o parohie, care pentru el trebuie să fie o adevărată familie, caldă, primitoare și binefăcătoare. În această familie, credinciosul nu trebuie să fie doar înmatriculat în registrul de botezați, ci să se simtă legat de ea, cu toată ființa sufletului său. Este familia în care el renaște prin botez, și în care trebuie să trăiască toate evenimentele importante din

7. *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 20.

8. Pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, *Ce este conștiința de enoriaș și ce importanță are ea în viața pastorală*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică”, ed. a II-a, vol. II, Ed. Trinitas, București, 2014, p. 615-621.

viața lui. Faptul că un credincios se știe că a fost botezat, cununat, sponsoverdit și împărtășit și asistat religios în toate împrejurările vieții, de același preot și la aceeași biserică, îl face să se simtă solidar cu toți ceilalți fii ai parohiei și să-și cultive conștiința apartenenței la aceeași obște creștină, de a cărei creștere și înflorire materială și spirituală trebuie să se intereseze cât mai mult.

Problema conștiinței de enoriaș este legată mai ales de pastorația preoților din mediul urban. Aici găsim multe cazuri în care credincioșii nu se simt legați de o parohie sau nici măcar nu știu că fac parte sau aparțin de o parohie, adică să fie legați sufletește de o parohie, de o biserică și de un preot. Mai ales în aglomerările de populație din cartierele orașelor mari din țară, mulți credincioși sunt complet străini de preot și de biserică. Situația aceasta este cauzată de lipsa de educație religioasă din timpul regimului comunist, de absența locașurilor de cult din aceste zone și de atitudinea ostilă față de Biserică și credința creștină. Înstrăinarea oamenilor de Biserică și slujitorii ei se observă mai ales atunci când preotul efectuează vizitele pastorale la casele credincioșilor cu prilejul Crăciunului, Bobotezei, Postului Mare și începutului anului bisericesc, când credincioșii nu-l cunosc și nu-l recunosc pe preotul pe care de multe ori îl văd pentru prima oară, iar uneori nu-l primesc în casă, tratându-l ca pe un străin sau necunoscut care a venit „să ceară bani”, așa cum li se inoculase în minte de către propaganda comunistă-atee. Iată cât de deformată, sau aproape inexistentă poate fi conștiința de enoriaș! Cei care am trăit experiența umblării prin parohie la momentele îndătinate de tradiție, cunoaștem și ne amintim de astfel de momente triste!

Când în asemenea familii intervin situații care necesită prezența preotului, cum ar fi: naștere, botez, cununie, deces, parastas, sfeștanie și altele, acești credincioși apelează la primul preot și la prima biserică ieșită în cale sau la o biserică sau un preot pe care îl cunosc întâmplător, fără să aibă vreo legătură cu parohia din care ei fac parte.

La aceștia se adaugă și altă categorie de credincioși, și anume, cei care știu că aparțin teritorial de o parohie, dar care nu țin legătura cu preotul și biserica-parohie, ci merg în altă parte pentru nevoile lor duhovnicești, invocând pentru aceasta tot felul de motive: că biserica respectivă este mai aproape de casă, că și-au creat un obicei de a

merge la acea biserică unde se simt bine, că biserica respectivă este mai curată, mai îngrijită, că preotul, sau preoții de acolo slujesc mai frumos, că sunt mai buni cântăreți sau predicatori, că unii din acești preoți sunt mai buni duhovnici, că biserica are cor, că taxele percepute pentru serviciile liturgice sunt mai mici, că preoții au mai multă răbdare și discută mai mult cu credincioșii etc.

Tot ca o lipsă a conștiinței de enoriaș o constituie și faptul de a ne spovedi la alți preoți, uneori chiar ieromonahi, iar nu la preoții din parohiile de care aparținem. Spovedirea la preoții parohiilor din care facem parte este necesară pentru mai multe motive. În primul rând, spovedirea este un mijloc excepțional de pastorație individuală și de cunoaștere directă a credincioșilor noștri. Prin aceasta se întărește conștiința de enoriaș. Cineva nu poate să fie enoriașul unei parohii de care aparține teritorial, dacă se spovedește în altă biserică sau la mănăstire. El rămâne, astfel, fără parohie.

În al doilea rând, se acreditează și cultivă ideea falsă că anumiți preoți sunt duhovnici mai buni decât alții, mai „cu har”, sau „mai sfinți”, ceea ce nu este adevărat. Din punct de vedere haric, toți preoții sunt egali și au aceeași putere de a lega și a dezlega, pe care o oferă Taina Hirotoniei⁹. Nu înseamnă că dacă un preot de mir sau un ieromonah face așa-zisa „spovedanie după pravilă”¹⁰, adică întrebă pe credincios toate întrebările din Molitfelnic, prevăzute la Taina Spovedaniei sau din așa-numitele „ghiduri de mărturisire”, sau oprește pe credincioși de la Sfânta împărtășanie pe perioade de timp mai lungi, acei clerici sunt „cu har”, ci dimpotrivă se pare că sunt lipsiți de har și de tactul pastoral. Canoanele nu se aplică după literă, ci după duh, nu după gravitatea păcatului, ci după gradul de pocăință¹¹. Spovedirea credincioșilor din parohie la duhovnici din mănăstire lasă să se răspândească ideea că viețuitorii din mănăstire sunt mai curați, mai

9. Idem, *Există preoți cu har și preoți fără har?*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică”, vol. I, ed. a II-a, Ed. Trinitas, București, 2014, p. 682-686.

10. Idem, *Ce este spovedania după pravilă*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică”, vol. I, ed. a II-a, Ed. Trinitas, București, 2014, p. 451-454.

11. Idem, *Ce este canonul sau epitimia și cum procedăm la fixarea lui?*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică”, vol. II, ed. a II-a, Ed. Trinitas, București, 2014, p. 459-464.

duhovnicești sau mai sfințiți decât preoții din parohii și că spovedania celor dintâi ar fi mai eficientă, ceea ce nu este adevărat, căci și unii și alții sunt oameni cu viață îmbunătățită, dar și unii și alții pot fi oameni păcătoși. Căsătoria nu întinează pe preot, ci ea este Taină binecuvântată de Biserică.

Spovedania la mănăstire și oprirea pe perioade lungi de la împărțanie a unui soț poate crea suspiciuni celui alt soț. De aceea, amândoi soții trebuie să se spovedească la același preot al parohiei, păstrând totdeauna legătura cu el, manifestându-și și prin aceasta conștiința de enoriaș. Calitatea de enoriaș ne impune ca actul central de înnoire și schimbare a vieții și mijloc de cunoaștere a credincioșilor, adică Spovedania să se facă la preotul de parohie. Spovedirea în altă parte este și un act de disprețuire a harului preotului de parohie, care afectează grav conștiința de enoriaș.

Dacă analizăm motivele pentru care unii credincioși nu își trăiesc viața religioasă în parohiile de care aparțin teritorial, ne dăm seama că unele dintre ele sunt adevărate sau justificate, dar că acestea nu trebuie să constituie pentru credincioși îndreptățiri de a părăsi parohia și a merge în altă parte. Ele sunt mai degrabă prilejuri de reflecție mai adâncă a preoților asupra motivelor care îi determină pe credincioși să meargă în alte parohii și a căilor de îndreptare a acestor deficiențe. Oarecum, practica unor credincioși itineranți, care de fiecare dată se află în altă biserică, nu este de recomandat și de acceptat. Credinciosul trebuie să se simtă legat de o parohie. Firește că el poate să meargă în biserică unde se simte bine, dar să nu o schimbe de la o Duminică sau sărbătoare la alta. O asemenea situație nu este firească și nici folositoare pentru scopul pe care fiecare preot îl urmărește în activitatea sa pastorală, adică mântuirea credincioșilor încredințați spre păstorire. Fiecare credincios trebuie să se simtă legat de parohia în care s-a născut, s-a botezat și s-a stabilit ulterior, iar dacă acea parohie nu este la înălțimea altora, să contribuie la înflorirea ei, exprimându-și în felul acesta conștiința de enoriaș și făcându-și datoria de membru activ al comunității sau parohiei respective. Lipsa conștiinței de enoriaș și participarea ca spectator, astăzi într-o biserică cu cor, mâine la una cu un preot care predică bine, altădată la o biserică cu o pictură frumoasă, ca și absența de la îndeplinirea datoriei de enoriaș

înseamnă ruperea de familia creștină, care este parohia, deprindere care, uneori echivalează cu o moarte spirituală. Peregrinarea de la o parohie la alta, în căutarea de „preoți buni“, poate fi un semn de elevație spirituală, dar, de cele mai multe ori, și de nestatornicie în mărturisirea de credință, atitudine care este foarte periculoasă. În această privință, să nu uităm că majoritatea celor care cad pradă ușor sectelor și învățăturilor greșite sunt cei care pierd legătura cu parohia și pierd și conștiința de enoriaș, de mădular viu al unei obști creștine, în centrul căreia stau altarul și preotul.

3. Cultivarea conștiinței de enoriaș

Conștiința de enoriaș se trezește, se cultivă și se dezvoltă, de aceea, preotul trebuie să găsească mijloacele și căile pentru a ține pe credincioși atașați de biserică, să facă din ea un organism viu în care fiecare mădular să-și găsească rolul și să-și aducă aportul său la bunul mers al activității religioase care se desfășoară în parohie și să contribuie la înflorirea și progresul ei. Păstrarea legăturii permanente cu credincioșii și angajarea și solicitarea lor la lucrările de construire sau de reparare a sfântului locaș, de îngrijire a bisericii, a picturii, a obiectelor de cult, de întreținere, sistematizare și înfrumusețare a cimitirului, unde odihnesc osemintele înaintașilor, moșilor și strămoșilor și ale tuturor celor dragi, de procurare a tuturor celor necesare bisericii și curții sunt obiective care nu trebuie niciodată neglijate de preot. Alegerea și cooptarea lor în organismele bisericești statutare, Adunarea eparhială și mai ales Consiliul și Comitetul parohial este o cale și o metodă eficientă de a angaja în lucrarea Bisericii pe cei mai devotați slujirii misionare. Cu aceștia, preotul poate să se angajeze în lucrări de mare folos pentru parohie: înzestrarea și înfrumusețarea locașului de cult, a curții bisericii și a cimitirului și pentru ținerea lor în cea mai bună rânduială, formarea și susținerea corului bisericii, ajutorarea săracilor și ocrotirea orfanilor și a văduvelor, cercetarea și ajutorarea bolnavilor, înființarea și susținerea bibliotecii parohiale, organizarea colportajului în parohie, ajutorarea preotului în lucrarea de catehizare și înființarea cercurilor misionare în vederea întăririi credinței și spiritului moral al credincioșilor,

înființarea și susținerea oricăror opere de milă creștină¹². În această privință, trebuie subliniată necesitatea de a angaja cât mai mult în lucrarea pastorală, apostolatul sau slujirea mirenilor. În acest sens, se impune ca preotul, care prezidează atât *Consiliul*, cât și *Comitetul parohial*, să fie cu multă luare aminte la persoanele care alcătuiesc aceste organisme, să lucreze cât se poate de deschis și corect, să se folosească de *consilieri* nu doar pentru a semna procese-verbale dinaintea întocmite, așa cum se întâmplă în unele cazuri, ci pentru a-i fi sfetnici, sfătuitoari și persoane bine intenționate pentru propășirea vieții materiale și spirituale a parohiei.

O importanță deosebită trebuie acordată *epitropului*, ca unul care administrează averea bisericii. Colaborarea cu aceste organisme trebuie să fie perfectă. Cu cât preotul va fi mai degajat de problemele financiare și gospodărești, care intră în atribuțiile acestor organisme, cu atât va fi mai scutit și mai apărat de comentariile negative care se pot face pe seama sa. În această privință, preotul trebuie să se ferească de a cădea în păcatul de a se considera totul într-o parohie, stăpân ca pe o moșie, făcând numai ce crede el și disprețuind pe credincioși, sau pe cei mai apropiați dintre colaboratorii săi, între care ceilalți *preoți coslujitori* ori *cântărețul*, care trebuie mereu tratat ca fiind cel mai apropiat și mai eficient colaborator al său. Instituția cântăreților, așa de importantă în istoria Bisericii, trebuie revigorată, ca fundamentală în viața cultică a parohiei și în educația religioasă.

Dar conștiința de enoriaș se dezvoltă și se cultivă prin participarea la slujbele cultului divin, și în special la Sfânta Liturghie, prin aducerea darurilor de pâine și vin la sfântul altar, prin ascultarea cântărilor și răspunsurilor bisericești, prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului, bineștiind că slujbele nu se săvârșesc pentru preot și cântăreț, ci pentru popor, iar împărtășirea cu Sfintele Taine trebuie să fie darul oferit credincioșilor la Sfânta Liturghie. De asemenea, de mare importanță este cultivarea dragostei față de locașul de cult și față de preot, care trebuie să înceapă încă din copilărie. De aceea, o grijă deosebită a preotului zilelor noastre trebuie să fie aceea de a atrage pe copii și pe tineri la biserică, având în vedere că o jumătate de veac s-a învățat ca

12. *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 20.

să se urască Biserica și pe slujitorii ei, ca instituții care în mentalitatea lor trebuiau să dispară¹³.

Dragostea de Biserică și de slujitori, ca și cultul, care trebuie săvârșit în condiții ideale, se exprimă și prin contribuția pe care fiecare credincios o depune pentru întreținerea locașurilor de cult în cea mai desăvârșită ordine și curățenie, pentru procurarea vaselor liturgice, a veșmintelor și a cărților de cult, a fondului de carte pentru bibliotecă.

Aceeași atenție trebuie acordată *cimitirului* parohiei, care se cuvine să fie păstrat în ordine și curățenie, cu mormintele îngrijite, săpate și împodobite cu flori, cu crucile întregi, și întreținute în stare bună, împrejmuite cu gard. În acesta privință, contribuția și aportul credincioșilor trebuie să se simtă din plin.

Ce înseamnă conștiința de enoriaș și ce importanță au credincioșii ca mădulare ale Bisericii ne arată un mare teolog, care spunea: „*Creștinul trebuie să fie ceva mai mult decât un material pasiv în mâinile preotului; el trebuie să fie colaborator care, cu mâini proprii ajută clerului la conducerea parohiei, el trebuie să fie «preot» și «apostol» în sensul larg al cuvântului, el trebuie să îndeplinească toate acele lucrări care cad în sarcina lui de parohian*“.¹⁴

Concluzii

Din cele expuse până aici, putem trage concluzia că problema conștiinței de enoriaș este esențială în lucrarea pastorală. Fiecare dintre credincioși trebuie să se simtă integrat trup și suflet, într-o parohie în care se desfășoară toată viața lui religioasă. Fără această conștiință ne pierdem calitatea de membri adevărați ai Bisericii. Fiecare preot are datoria de a cultiva și dezvolta în parohienii săi conștiința de enoriaș. Participarea activă la viața cultică și administrativă a Bisericii face ca parohiile să fie vii, puternice și eficiente în lucrarea lor pastorală.

13. Pr. prof. dr. Nicolae D, Necula, *Este bine când întâlnim preotul pe stradă?*, în „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică“, vol. II, ed. a II-a, Ed. Trinitas, București, 2014, p. 870-874.

14. Michael Faulhaber, *Priester und Volkundunseezeit*, Kirchein-Meinz, 1911, p. 7; pr. prof. Spiridon Căndea, *Parohia ca teren de activitate pastorală a preotului*, în „Mitropolia Olteniei“, XII (1960), nr. 5-6, p. 296.